

HAYAT

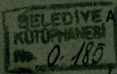
AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: № 1. İKİNCİ KÂHUN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi doğuramaz.*

MÜNDERECAT

1 — Başlangıç. 2 — Osmanlı devrinin tarihi. 3 — Fatih ve Namık Kemal. 4 — Tanzimattan cumhuriyete. 5 — Napoléon Bonapart ve Göthe. 6 — Bey Efendiler (Hikâye). 7 — Münekkidin vazifesi. 8 — Beynelmîl Darülfünunlular mahallesini. 9 — İyi bir Berehmenin hikâyesi. 10 — Harf inkılâbımız ve istenoğrafi ihtiyacı. 11 — Copula, mevcut olmak fili. 12 — İktisadî bir mütearife. 13 — İnkılâp ve biz kadınlar. 14 Arapça ve farisîden aldığımız kelimeler hakkında tedkikat. 15 Kitabiyat (Fuzulî) 16 — Faal nüfus istatistiği.

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI: 20 K.

ahmaklığı iltizam edecek fert çıkmadı. Şu neticeyi elde ettim ki biz beni beşer bahtiyarlığa nasıl ehemmiyet veriyor isek akla da aynı ehemmiyeti veriyoruz.

Düşündükten sonra anlıyorum ki akıl ve idraki saadete tercih etmek pek manasızdır. Bu tenakuz nasıl şerhedilebilir? Diğerleri gibi. Bu zemin üzerinde çok lâf etmek mümkündür.

Voltaire

Harf inkılâbımız ve istenoğrafi ihtiyacı

Orhon abidelerindeki yazılar ve İstenoğrafi

Büyük rehberimizin himmetile geçen sene başlamış olan harf inkılâbı milletimizi o zamandanberi seferber bir halde bulunduruyor. Bu hususta halkımızın az zaman zarfında elde ettiği neticeyi ve bilhassa gösterilen alâkayı iftihar ve memnuniyetle kaydetmek lâzımdır. Eski harfelerin güçlüğü ve mektepsizlik yüzünden cahil kalmış efradın, işçilerin fırsat buldukça paydos zamanlarında küreği, kazmayı bıraktıktan sonra derse çalıştıklarını her zaman görüyoruz. Denilebilir ki artık uzun zamandanberi okumak ihtiyacile çırpınan ve cehaletin acılarını pek derinden duymuş bulunan halkımız, ana baba şefkatile mütehassis olan hükûmetin programı dahilinde geceli gündüzlü çalışıyor. Millet mekteplerine ait istatistikler birkaç sene sonra varılacak mes'ut neticeyi bize şimdiden tebşir etmektedir.

Ancak halkımızın bu büyük alâkasına takdir ve sevinçle şahit olurken bazı münevverlerimizin vazifelerini hakkile ifa etmediklerini itiraf etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Zira inkılâbın kendilerine tahmil ettiği fedakârlığı tamamilen göstermemişlerdir. Ne yazık ki geçen sene kırılmış olan kâğıtların arkadaşlar arasındaki hususî yazılar, notlar için bazıları tarafından hâlâ yontulduğunu görüyor ve işliyoruz. Genç, münevver için en büyük gaye ve bir mefkûre olan cümhuriyetçilikte hassas ve mutaassıp olmak zarurîdir. Mektepler muayyen direktifler dahilinde uhdelere düşen inkılâp vazifelerini ifa ediyorlar. Fakat yetişmiş gençliğin itiyatlarına ve el alışıklığına mağlûp olarak in-

kılâbın icabatını zerrece ihmal ve bu işi bir nesil mes'elesi olarak telâk-ki etmemesi lâzım gelir. Bu hususta emre, inzibata sadakati itibarile her zaman galip türk askerinin azmîle hareket mecburiyeti vardır. Türk askeri düşman süngülerini, düşman tüfeklerini elile kırmış ve parçalamıştır. Münevverlerimizin de köşede bucakta kalmış ve artık tamamilе babalarımızın, dedelerimizin malı olan tektük kamışkalemlerini kırmak ve ateşe atmak zamanı çoktan gelip geçmiştir. Bu hususta hiçbir mazeret, kültürümüz namına mesmu ve muteber değildir.

Millet işlerinde pek hassas olan ve irşat vazifesini bihakkin ifa eden cümhuriyet hükûmetinin dahiliye vekâleti birkaç gün evel bir tamim ile memurları velev kendileri için bile olsa eski harflerle not tutmaktan menediyor. Bu memnuiyet münevverlerimiz için bir yasa halini almaktadır.

Seri yazmak, not tutmak ihtiyacında bulunanlara gelince yazımızı kullanan birçok milletlerin uzun zamandanberi istimal ettikleri muhtasar ve seri bir yazı (istenoğrafi) vardır ki bununla meşgul olmak husunda bizim de vakit kaybetmememiz icap ediyor. Birçok memleketlerde kullanılan ve bilhassa münevverlere ve iş sahiplerine vakit kazandırmak itibarile büyük bir kıymeti olan bu yazı şekli artık her tarafta mektep programlarına da ithal edilmiş olup bundan istifade etmiyen hiçbir fert kalmamıştır. Bilhassa Almanya'da bugün adi alfabe kadar yayılmış bulunuyor. Bu memlekette beş yüz bin azası bulunan istenoğrafi cemiyetleri mevcut olduğu gibi binlerce nüsha basan mecmualar da intişar etmektedir. Hususî surette bu iş ile meşgul olanlardan başkaca İngiltere'de her sene yüz binden fazla talebe istenoğrafi derslerini takip ediyor. Pek eski zamanardanberi müstamel ve bir ihtiyaç mahsulü olan bu yazı — ki harfleri adi alfabe harflerinden daha kısadır ve süratle çizilebilir — zamanla birçok istihale ve tekâmül devreleri geçirmiş ve nihayet küçük bir çizgi ile sekiz on heceyi bir kelimeyi yahut bir cümleyi tesbit edebilecek ihtisarlı tam bir istenoğrafi halini almıştır. Bu yazımızda bir fikir edinmek üzere istenoğrafinin menşelerine tarihine bir göz gezdirdikten sonra şimdiye kadar bu hususta tedvin edilmiş usullerin mahiyeti hakkında mukayese ve tetkikte bulunulacaktır.

Istenoğrafi ta Romalılar zamanındanberi malûmdur, bazı müelliflere göre (Ptoleme) lerin zamanında Mısırdaki doğdu. Maamafih bu kısaltılmış yazı şeklinin ihtirar alelekser büyük romalı hatip (Çiçeron) un

azatlı kölesi olan (Tiron) a atfedilmektedir. (Milâttan takriben elli üç sene evvel.

Tiron tarafından keşfedilen bu istenoğrafi (Tiron notları) namile maruftur. Garp imparatorluğunun sukutuna kadar kullanılmıştır. Bu yazının istinat ettiği prensip kelimelerin yazı unsurlarını teksif olup onların mutlak surette elzem olanları muhafaza edilir, tali ehemmiyette olanları atılırdı. Büyük roma tarihçilerine göre Tiron notları mekteplerde de tedris edilmekte idi.

Zamanımızın istenoğrafisi İngilterede doğdu. Bu istenoğrafi Tiron notlarının prensipine istinat etmiyor.

1588 de istenoğrafiye dair bir eser neşretmiş olan Thimothée Bright zamanımız istenoğraflarının mübeşşiri addedilmekte ise de alfabeye müstenit ilk sistem 1602 de Londralı Jon Willis tarafından keşfedilmiştir. Onun alfabesi 29 harf ihtiva etmekte olup birçok muharrirler bu alfabe üzerinde işlemleridir.

Shelton sistemi 1637 bir terakki hatvesi teşkil eder. W. Mason (1672) sistemi çok büyük bir rağbet kazandı. Bununla beraber bu sistem indi ihtisarları lüzumundan pek fazla kullandığından dolayı tenkide uğradı. Bu sistemi ıslah etmiş olan Thomas Gurney (1737) de resmî istenoğraf memuriyetine tayin olundu.

Byrom (1749) ve Mavor (1780) istenoğrafiye faydalı tadilat yaptılar. Oxford darülfünunu felsefe muallimi Samuel Taylor tarafından 1786 da neşredilen usul çok rağbet kazanmış ve bu metottan mülhem adaptasyonlar ve tadilli şekiller onun bu rağbetini tezyit etmiştir.

Eski bir ilkmektep muallimi olan İsac Pitman'ın ilk tab'ı 1837 de ve ondan sonra yeniden pek çok defalar intişar eden Phonography unvanlı eseri de bu tarihî usulden mülhemdir.

Pitman sistemi ingilizce konuşan memleketlerde fevkalâde bir intişar ve inkişafa mazhar olmuştur. İngilterede hemen hemen yalnız bu sistem tedris edilmektedir. İstenoğrafiyi ticaret ve yüksek ilkmektep programlarına çoktanberi ithal etmiş olan Amerika'da da Pitman usulü takip ediliyor.

Fransa'da ilk istenoğrafi sistemi 1651 de Paris'te Marche koleji muallimlerinden rahip Dormans tarafından neşredilmiştir. İhtisarlı usullere tesadüf etmek için on sekizinci asrın sonlarına kadar beklemek lâzımgelir.

Tulon de Thévénor'nun (1779) (Tachygraphie) si istenoğrafiyi yaymak hususunda müessir olmuşsa da büyük ihtilâl meclislerinin münâ-

kaşalarını tatbik kabiliyetinin azlığı hasebile zaptedememiştir. Zira Toulon'un hecelere müstenit olan bu istenoğrafisi kâfi derecede bir çabukluk temin edemiyordu.

Bertin'in 1792 de intişar eden istenoğrafisi Taylor ingiliz usulünün bir tercümesidir.

Bazı muharrirler tarafından fransız istenoğrafisinin babası tesmiye edilen Conen de Prépéan da seleflerinin mesaisinden mülhem olarak fransız lisanının bünyesine daha uygun ve birkaç iyi istenoğraf yetiştirmiş bulunan bir usulü 1813 te neşretti.

Toulouse'lu Hippolyte Prévost, Bertin Taylor'dan mülhem olarak 1827 de bir usul neşretti. A. Delauny tarafından tadil ve ıslah edilen bu usul bugün Prévost—Delauny ismi altında tedris edilmektedir.

Aimé Paris seleflerinin usulünü taklit ve ıslah etti. Potel, Villecourt, Gourju ve daha birçok kimseler bu usule birtakım ihtisarlar ilâve ettiler.

Emil Duployé (1833—1912) seleflerinin usulünü ıslah ederek her yerde alfabetini tanıttı. Fransa'da en çok taammüm eden işte (İstenoğrafî enstitü) sü tarafından ıslah ve ikmal edilen bu usuldür. Buisson, Canton, Dupont v.s. usuller hep Duployé alfabetine müstenittir. Yirmi, yirmi beş sene zarfında Fransa'da birçoğunda hiçbir orijinalite bulunmayan bir hayli usuller intişar etmişse de bugün Fransa'da pek çok taraftara ve sistemlerini tamim edebiecek bir taazziye malik bulunan ancak iki üç usul vardır.

Almanya'da istenoğrafi belki her yerden daha fazla intişar etmiştir. Bu memlekette yalnız grafik sistemler kullanılıyor. Bilâkis Fransa ve İngiltere'de yalnız hendesî sistemler kullanılmaktadır.

Mosengeil bu hususta ilk adım atan muharrirdir. Şüphesiz en meşhuru da Bavyeralı Gabelsberger (1789—1849) olup onun eseri istenoğrafi noktai nazarından bütün asra hâkim olmaktadır.

1834 te intişar eden sistem o zamandanberi pek çok taraftar kazandı. Bunlar Gabelsberger'in Munich'te bir heykelini diktiler. Yüz elli den fazla alman şehri sokaklarından birine ismini verdi. Büyük şehirlerde bulunan iki istenoğrafi enstitüsü Gabelsberger'in ismini, usulünü ve prensiplerini yaymaktadır.

Wilhelm Stolze (1847) de bir sistem nesretti ki Gabeloberger sisteme rakıp bulunuyor. Taraftarlarınca bil'ahire tadil ve islâh edilen bu sistem bugün çok maruf olup Stolze-Cchrey ismi altında tedris edilmektedir.

Arends (1860), Roller (1875), Lehmann (1875), Merkes (1880) ve daha yakın zamanda Kunowski, Brauns ve sair zevat cümlesi taraftarlara malik bulunan bir takım usuller neşir ve bir takım mektepler tesis ettiler. Fakat Gabelsberger ve Stolze-Schrey sistemleriyle inkişaf ve taammüm noktainazarından ölçüşemezler.

Esasarı birbirine az çok müşabih olan alman sistemleri birleşmeğe temayül gösteriyor.

Belçika'da, İsviçrede, Lüksemburk'ta, Kanada'da, Hayti adasında hulâsa fransızcanın konuşulduğu her yerde yalnız (Duployé enstitü) usulü kullanılmaktadır. Başka bir metot kullanıldığı takdirde de en mühim mevkı yine Duployé işgal ediyor.

Hulâsaten denilebilir ki senelerdenberi bütün milletler muhtelif usuller takip ederek istenografi ile meşgul olmuşlar ve azamî istifadeler etmişlerdir.

Artık mühim bir tahsil ve iş unsuru olan bu yazının münevverlerimiz ve iş adamlarımız için yeni bir meşgale ve faaliyet sahası teşkil etmesi icap ediyor. Esasen lisanımız, bünyesi itibarile istenografiye bilhassa ihtisara en uygun bir lisan bulunduğu cihetle bunun üzerinde işlenirse az zaman zarfında dünyanın en mükemmel ve seri istenografi usullerine sahip olacağımız muhakkaktır.

*Muallim
Huseyin Kâzım*

NOT: İstenografi dar, kısa yazı demektir. Verilen tarihî malûmatta bu yazının milâttan takriben elli üç sene evvel ve romalı hatip Çiçeron'un azatlı kölesi olan Tiron tarafından keşfedildiği ve bazan da Ptoleme'lerin zamanında ve Mısır'da doğduğu zikredilmektedir. Halbuki istenografik bir yazının pek eski zamanlardanberi Türkler tarafından keşif ve istimal edildiği tarihî bir hakikattir.

Avrupanın pek geri bulunduğu sıralarda Türkün büyük ve mütakâmil bir edebiyat ve medeniyete sahip olduğunu gösteren Orhon abideleri istenografi tarihini de alâkadar edecek bir mahiyettedir. Zira bugünkü elsiine ilmi esasatına tevfikân lisanın bünye ve ihtiyacına göre o zaman tespit edilmiş olan bu abidelerdeki yazılar Türkün binlerce sene evvelki dehasını göstermesi itibarile bizim için ne kadar kıymettar ise bazı hususiyet ve prensipleri dolayısıyla istenografi tarihi için de o derece dikkate şayandır.

1896 da müsteşrik müsyü Tomson tarafından ilk defa olarak keşif ve kıraat edilmiş olan, bu mebdei meçhul yazı fransız ve ingiliz istenografileri gibi sırf hendesi eşkâlden mürekkeptir. Müstamel harfleri de istenografi çizgilerine pek müşabih olup hele bazı harfler (n harfinde olduğu gibi) bugünkü istenografi şekillerinin tamamen aynıdır. Bilhassa bu eski türk alfabesinin (ld, lt, nd, nç) gibi hemen bir hece addolunabilecek mürekkep harflere malik olması saniyen kelime başındaki saitlerin hazfi ve meselâ at yerine yalnız (t) ve az yerine yalnız bir (z) yazılması bu yazıya istenografik bir mahiyet vermektedir. Salisen bir kaç kelimenin muayyen bir usul tahtında müçtemian veya tek bir çizgi ve işaret ile muhtasaran irae edilmesi bugün en mütekâmil usul sayılan ihtisarlı bir istenografi kullanmak demektir.

Istenografi tarihinde ihtisarin ancak on sekizinci asırda başladığı zikredilmekte olup bu takdirde yukarıda arzedilen izahata göre ise istenografi prensiplerinin ve bu günün en mütekâmil şekli olan ihtisarlı istenografinin Türkler tarafından pek eski zamanlarda keşif ve istimal olduğu tezahür ediyor.

Victor Hugo «Duployé istenografisi yirminci asırda halkın yazısı makamına kaim olacaktır» demiş. Ben ancak 1896 tarihinde keşif ve esası anlaşılabilen bu pek eski türk yazısına bakarak: istenografi ve bunun en mütekâmil şekli olan ihtisarlı istenografi Türkler tarafından pek eski zamanlarda keşfolunmuştur, diyorum.

Istenografi usullerinin hatta istenografinin — bugünkü bütün esası binlerce sene evvel cami olan — bu eski türk yazısından ilham alıp almadığının tedkik ve tevsikı, bu husustaki münasebet ve temas noktalarının tayini kültür ve medeniyetimiz namına tarihçilerimizden beklencek bir iştir.

H. K.

İhtar: Istenografi ve istenografinin lisanımıza tatbiki hakkında bir fikir edinmek için yeni intişar eden Istenografi Kâzım metoduna müracaat edilebilir.